

ОЙЫН ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ АСПЕКТІЛЕРІНДЕГІ ҚУЫРШАҚ ФЕНОМЕНІ**Ж. Н. Шайгозова^{1*}, Р. М. Музафаров²**¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан,²Қазақстан Республикасының Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитеті, Алматы қ., Қазақстан
e-mail^{1*}: zanna_73@mail.ru

Дәстүрлі қуыршақ әдет-ғұрып пен ойын тәжірибесі арасында тепе-теңдікті сақтай отырып, әрқашан әйелдер субмәдениеті институтының айрықша құзыреті болған. Ол өзінің бикесіне балалық шақтан бастап, қартайғанға дейін тікелей және жанама түрде еріп жүрді. Адамның бұл миниатюралық, алуан жүзді және сан қырлы үлгісін таза балалардың ғана нысаны деп қарау қате пікір болар еді. Қарапайым ойыншықта үлкен сыр жатыр, өйткені оның бейнесінде оны жасаған адамдардың ерекшеліктерін сақтай отырып, ол жалпыадамзаттық мәдениеттің бөлігі болып табылады. Әлемнің көптеген халықтары дәстүрлі қуыршаққа терең әлеуметтік мағына береді. Бұл халық ойыншығының басты құндылығы болып табылады.

Әлбетте, ата-аналар әлемі құндылықтары балалар әлемінің табиғи бөлігі болуы тиіс. Этнопедагогика соңғы жылдары этнограф-ғалымдар, лингвистер, психологтар, педагогтердің күш-жігерімен басталған этникалық мәдениетке, этностың тарихи өмір салт-дәстүрлеріне, тұрмысына баулу тәсілдерін іздеуді жалғастырғаны жөн. Яғни, қазіргі жағдайда қуыршақтармен ойын үлгісінде жасаған жоқ.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің қаржылық қолдауымен VII томдық «Ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі Қазақстан тарихы» академиялық басылымын әзірлеу» OR11465469 жобасын іске асыру аясында дайындалды.

Түйін сөздер: қуыршақ, мәдениет, дәстүр, қазіргі заман, ойын, білім

Кіріспе

Қуыршақ – ежелгі әйгілі ойыншықтардың ішіндегі біріншісі және оны жасамаған халық жоқ шығар, сірә. Адам қай жерде өмір сүрсе де, қуыршақ - оның адал және өзгермейтін серігі, балалық шағының ең танымал атрибуттарының бірі болды. Дегенмен, адамның осы шағын ғана миниатюралық, алуан жүзді әрі сан қырлы үлгісін таза балалардың ғана нысаны деп санау үлкен қате болар еді. Осы бір қарапайым ойыншықта терең сыр, ұлы құпия жатыр, яғни өзінің бейнесінде оны жасаған адамдар ерекшеліктерін сақтай отырып, ол жалпыадамзаттық мәдениеттің бөлігін құрайды. Әлемнің көптеген халықтары дәстүрлі қуыршаққа халық ойыншығының басты құндылығы болып табылатын терең әлеуметтік мағына береді.

Қуыршақ тек ойыншық емес. Оның философиялық мәні өте жоғары. Бүлдіршіндер жүрегіне адалдық, еңбекқорлық, батылдық пен мейірімділік, тазалықтың дәнін егуде, олардың өнер деген қасиетті ұғымды жастайынан түсінуіне, жақсы мен жаманды ажыратып өсуіне қуыршақ ойыншығы қатты ықпал етеді.

Қазақтың қуыршағы өзінің алғашқы бүлінбеген түрінде өткен ғасырда-ақ балалар мен ғұрыптық салттардан жоғалып кетті. Оның жекелеген көріністерін бақсылық шамандық тәжірибеде кездестіруге болар еді, әттең! Қуыршақ технологиялық жаңалықтарға жол беріп, ескі сәнді киімдер, кітаптар және көненің көзіндей заттарымен ұмытылған сандықтарда мәңгі сақтаулы күйінде қалды. Алайда, мысалы, ақпараттық және цифрлық технологиялармен, молекулалық химия, биогенетика және жаңа уақыт философиясының жетістіктерімен берік алмастырылған өткен өмірдің басқа заттары неге мұндай жағдайға тап болмады екен? Десек те, бүгін біз оның қуыршақ театрларында қалай белсенді «жұмыс істейтінін» және көркем қуыршақ түріндегі түрлі арт-аландарда өнер жәдігері ретінде көрсетілетінін көріп отырмыз.

Осы мақалада біз бір-бірінен туындайтын сұрақтарға жауап табуға тырысамыз. Біріншіден, «ежелгі дәуірден бері адаммен бірге жүрген, онымен бір уақытта дамып, болып жатқан әлеуметтік, рухани-адамгершілік, экономикалық өзгерістерді барабар көрсететін және сонымен бірге архаикалық

қалыптасқан стереотиптерге адал болып қалған» [1, 20 - б.] қуыршақтың артында қандай түсініксіз құбылыс тұр?

Екіншіден, қуыршақ дәстүрлі қоғамда балаларды дамыту мен тәрбиелеуде неге маңызды рөл атқарды және мақала авторларының пікірінше, бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпайды?

Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалы ретінде далалық зерттеу материалдары пайдаланылды, оның барысында этнографиялық зерттеу әдістері қолданылды: сауалнама, сұхбат, бақылау, енгізілген бақылау, сонымен қатар, саяхатшылардың жазбаша куәліктері, археология деректері және ғалымдардың еңбектері.

Сонымен қатар, зерттеу аясында «Дипломдық жұмыс ғылыми зерттеу ретінде» пәні аясында Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Өнер, мәдениет және спорт институты студенттерінің дәстүрлі қазақ қуыршағын жасау процесіне шығармашылық-эксперименттік зерттеу жүргізілді.

Мақалада зерттеудің мәдени-тарихи, сипаттамалық және типологиялық әдістері қолданылды.

Әдебиеттерге шолу және талқылау

М.Ю. Лотман «...ересектер әлеміне өтіп, онымен бірге балалық шақтың, фольклорлық, мифологиялық және ойын әлемі туралы естеліктерін өзімен бірге алып жүретіндігі қуыршақтың ерекшелігіне байланысты. Бұл қуыршақты кездейсоқ емес, кез келген жетілген «ересек» өркениеттің» маңызды құрамдас бөлігі етеді» деп нақтылаған [2, 378 - б.]. Қазіргі зерттеушілер «бір жағынан, қуыршақтың өзі «адам коды», бейненің типтенуі – оның эстетикалық табиғатының ажырамас сипаттамасы, екінші жағынан, қуыршақ пайда болуының шартты өлшемі, оның сипаты мәдени парадигмаға байланысты, оның аясында осы немесе басқа қуыршақ дүниеге келеді» деген пікірмен бөліседі [3, 29 - б.]. Қуыршақ ұрпақтар арасындағы сабақтастықты қамтамасыз ететіндігі, халықтың әлеуметтік-мәдени тәжірибесі мен оның өзіндік ерекшелігін шоғырландыратындығы белгілі. Ол мәдениетаралық диалог құралы ретінде әрекет ете алады және осы қасиетте жалпыадамзаттық және ұлттық-мәдени компоненттерді біріктіруге және таратуға қабілетті [4, 109 б.].

Қуыршақ дәстүрлі және қазіргі заманғы мәдениеттің тақырыптық кодына енеді және оның жұмыс істеу механизмі таза утилитарлық және салттық-символдық тәжірибені біріктіреді [5].

Қуыршақты жасау процесінде жалпыадамзаттық және жеке тұлғаның арақатынасы аспектілері бүгінгі күнге дейін пікірталас тудыруда. «Дәстүрлер, ырым-салттар, иррационалдылық, күнделікті жасауға деген ұмтылыс күнделікті мәдениеттің маңызды бөлігі болып табылады, олар тек көрініс түрлерін және жүзеге асыру салаларын өзгертті» [6, 12,13 - б.].

Адам мен қуыршақтың заттары қоғам мүшелері арасындағы қарым-қатынас жүйесіндегі қуыршақтың функциялары мен рөлі ретінде әлеуметтік-мәдени, күнделікті-тұрмыстық және салттық өзара әрекеттесу құбылысын И.А. Морозов егжей-тегжейлі қарастырды [7]. И.Д. Немзорованың пікірі бойынша [8] салттық қуыршақ – халықтық педагогиканың қуатты құралдарының бірі, өмірлік тәжірибені берудің құралы, ал Т.В. Волдина Обытқ угрлардың ойын тәжірибесін зерттей келе, қуыршақ пен басқа ойыншықтар қыз баланы болашақ үйдің бикесі, «шаңырақтың тірегі – әйел» рөліне дайындайды деп санайды [9].

Қазіргі қоғамдағы дәстүрлі ойыншықтардың рөлін кейбір шетелдік ғалымдар да қарастырады. Мәселен, Weisgram E. S. & Dinella L. M. жинағында [10] ойыншықтар мен қуыршақтар рөлінің әртүрлі аспектілері, яғни балалардың танымдық дамуынан бастап, дәстүрлі және заманауи мәдениеттегі балаларға саналы түрде енгізілген моральдық құндылықтар мен әлеуметтік рөлдерді зерттеуге дейін қарастырылады.

Дәстүрлі ойындарды материалдық емес мәдени мұраның бір бөлігі ретіндегі рөліне және олардың қазіргі жағдайдағы білім беру әлеуетіне қызықты көзқарасты испан ғалымдары тобының әлеуметтанулық зерттеуі көрсетеді [11]. Олар ұлттық ойындар мен ойыншықтар дәстүрлі мәдениет

айнасы және педагогикалық көзқарас тұрғысынан қазіргі балалардың әлеуметтік тұрақтылығын дамыту үшін үлкен әлеуетті көрсетеді деп санайды.

Іс жүзінде осындай пікірді түрік зерттеушілері де айтады [12], олар түрік дәстүрлі ойындарының педагогикалық әлеуетін талдау негізінде олардың кейбіреулері электронды ойындар арқылы қалыптаспайтын балалардың саналы және ерікті қабілеттерін дамыта алады деген қорытындыға келді.

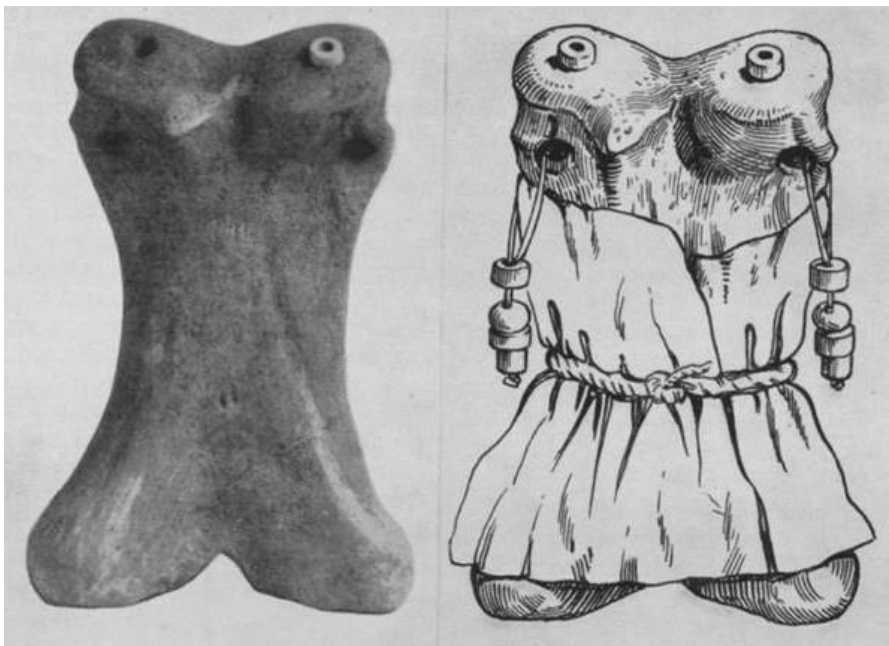
Шетел әдебиеттеріне шолу гуманитарлық ғылымда әлі де аз зерттелген құбылыс болып қалып отырған қазақ және одан да кең түркі қуыршақтары зерттеулерінің өзектілігін көрсетеді және тек эпизодтық, дәлірек айтқанда, оның жекелеген аспектілері ғана зерттелді. Мысалы, кейбір мәліметтерді қазақтардың салттық қуыршағы – тұл тәжірибесін қарастыратын Г.Н. Потаниннің (1883) және басқа зерттеушілердің еңбектерінен [13]; Маңғышлақ қазақтарының дәстүрлі балалар ойыншықтарының түрлері туралы Р. Каруттінің (1903) жұмысынан [14]; сондай-ақ, қазақтың дәстүрлі мәдениетінде балалардың ойын тәрбиесі мен оқытуына арналған И.В. Стасевич материалдарынан [15; 16] және қазақстандық көркем қуыршақ феноменін зерттейтін М.Е. Нұрпейіс (2012) еңбегінен [17] алуға болады.

Қуыршақтың символизмі, оның таңбалық табиғаты сонымен қатар қуыршақты семиотикалық мәртебесі жоғарылаған заттарды зерттеу саласына қосуға мүмкіндік береді. Қуыршақтың салт-дәстүрінен, бастапқы символизмінен және оның қасиетті әлеммен байланысынан қуыршақтың қазіргі заманға дейінгі таңбалық мағынасы пайда болады. Белгілі бір тарихи кезеңдерде қуыршақтар дауыстық заттар ретінде қызмет етті, кейінірек діни және қасиетті функция ойын функциясымен біріктірілді, ал кейінгі кезеңдерде қуыршақтар медиаторлық, танымдық, білім беру және коммуникативті функцияларды атқарды.

Эскиздік этнографиялық және фольклорлық деректердің сараңдығына қарамастан, аналитикалық әдіс қазақ қуыршағының жекелеген мазмұнды компоненттерін қайта құруға мүмкіндік береді. Ғылыми айналымға енгізілген саяхатшылар, этнографтар мен кейінгі зерттеушілердің мәліметтерін салыстырмалы зерттеу түркі (және қазақ) қуыршағы мәдени феноменінің түркітілдес халықтардың әйел рухтары-жебеушілері туралы ежелгі ұғымдарына көтерілуін растайды [13; 15,17].

Қуыршақ Наурыз мейрамын тойлауда қазақтар арасында маңызды символикалық бейне болды. А. Сейдімбектің мәліметі бойынша «... жастар ауылдағы нөкта-жүген көрмеген ең асау тайыншаны ұстап, ең ескі ашамайды салып, ашамай үстіне ең ескі киім-кешек пен құрым киізден жасалған қуыршақ орнатып, тайыншаның құйрығына ескі шелек байлайды да: «Ұлыс таңы атып қалды, бар елге хабар бер!» деп, шабына шыбық жүгіртіп, сауырға бір салып қоя береді. Асау тайынша өкіріп-бақырып жөнеледі. Ит үреді, қотандағы мал үркеді, үй-үйден шал-шауқан ербиіп шығады, жастар маз-мейрам болысады...» [18, 216 - б.]. Суқатынның (су әйелінің) символдық бейнесін жасау үшін қара көйлек киген тағы бір үлкен қуыршақ туралы этнограф Ш.Ж. Тоқтабаева жазады. Осы қуыршақпен Наурыз айында үй-үйді аралап, салттық әндер шырқаған [19, 130]. Наурыз айында қуыршақты қазақтарда су әйелінің бейнесі ретінде пайдалану – судың тіршілік көзі ретінде құрметтелуін көрсететін ежелгі түркілік Жер-Су құдайының бейнесі шығар.

С.С.Черняков және М.П.Грязнов археологиялық және этнографиялық зерттеулерден табылған жылқы бақайынан жасалған түпнұсқа қолөнер бұйымдарын сипаттайды [20; 21]. Ғалымдардың пікірінше, олар - басында тесіктер бұрғыланып, онда цилиндрлік моншақ-көздер салынған үйдің әйел рухы болуы мүмкін антропоморфты фигуралар. М.П. Грязнов «жақында ғана хакас және қазақ қыздары жылқының бақалайларынан жасалып, арнайы тігілген көйлектер кигізілген қуыршақтармен ойнаған. Бұл балалар ойындары, кейбір басқа ойындар сияқты, ежелгі діни жоралғылардың жәдігерлері деген ойдамыз... мүмкін, олар толығымен өңделмеген бақайлар, яғни, тесіктер бұрғыланып, көздер салынбаған құдайлар немесе рухтар ретінде қолданылған» [21, б.27]. Мұның, бәлкім, қой асықтарымен бірге жылқы бақайлары түрінде көптеген археологиялық олжалардың табылуымен түсіндірілуі мүмкін. 1-суретте М.П. Грязновтың қуыршағы түріндегі табылған және қалпына келтірілген олжа көрсетілген [21].

1-сурет. Обь өзенінен табылған антропоморфты фигура және оның алғашқы көрінісі.
М.П. Грязнов [21]

Жылқы бақайларының қазақ балалары ойынында қолданылғанын біздің ақпаратшылар растайды. Қарағанды облысы Жаңаарқа ауданының (Орталық Қазақстан) тұрғындары апалы-сіңлілі М. Шаленова және И. Шаленова (1983; 1989) жылқы немесе сиыр бақайын *топай* деп атап, оларды бала кезінде асық (қой асығы) ретінде ойнаған. Тобықты қасиеттеудің жаңғырығы бүгінгі күнге дейін сақталған қазақ балалар мен жастар ойыны – «тобық жасыру» бәсінде байқалады.

Ең алғашқы қуыршақтар (бәлкім, адамзаттың алғашқы жаратылысында) күлден жасалған. Ошақтағы күлді алып, оны сумен шылап, домалақтап, оған белдемше бекітілген. Жаңа орынға көшкенде, ошақтың күлінен жасалған осы қуыршақ міндетті түрде бірге алынып жүрген. Әйелдің шашынан жасалған қуыршақ тағы бір ежелгі тұмардың бірі болған, ол қиылған шашты мата қапшығына жинап, жасалған қуыршақ еді. Отбасындағы біреу ауырып қалғанда, науқастың үстіне осы қуыршақтарды қойғаннан айығады деп сенген. Салттық қуыршақтармен ойнамаған, олар әйел, үй, ошақтың тұмары болған. Дәстүрлі шүберек қуыршақтардың бет-әлпеті болмаған. Әдетте, бет-аузы белгіленбей, ақ болып болып қала берген. Бет-әлпеті жоқ қуыршақ жансыз зат болып саналды, оған зұлым, жағымсыз күштердің еніп кетуі мүмкін емес деп сенді, сондықтан балаға зиянсыз деп ойлады [22].

Зерттеуші А.В.Чернаяның айтуынша, қолдан жасалған қуыршақтың психологиялық құндылығы жоғары дәрежедегі «қуыршақ бейнесі» шарттылығында жасалған. Қуыршақ тұспалданған бейтарап заттар – шөп, шөкім, таяқша, жануардың сүйегі антропоморфты белгілері бар қуыршаққа айналады. Шамадан тыс ұқсастықты, үлкен бөлшектері алынып тасталған қарабайырлық, дененің жеке бөліктерінің – бет, дене, қол, аяқ, бастың схемалылығы, атауға қатысты тыйымдар мұндай қуыршақпен ойнайтын балаға ойын жоспарына сәйкес қуыршақ бейнесін «аяқтауға» мүмкіндік береді. Қазіргі антропологиялық деректер қолдан жасалған қуыршақтарды жасау үшін табиғи материалдарды пайдалану дәстүрлерінің сақталуын көрсетеді [23]. Ненец қыздары үйрек тұмсығынан және түрлі-түсті жолақтар тігілген матадан жасалған қарапайым қуыршақтармен ойнайды [24]. Якут және хакас қыздары асықтардан (жылқы немесе сиыр бақайлары) ересек және бала қуыршақтарды жасап, оларды аң терісі мен түрлі-түсті мата киындыларымен киіндіреді. Жүкті әйелдің бейнесін жасау үшін – үлкен алжапқыштың астына кішкентай қуыршақты салып қояды [25]. Хакас қыздары қуыршақты киіндіреді, көздерін моншақтардан жасайды, аузының суретін салып қояды. Қуыршақ басының негізі шүберекпен оралып байланған монета болуы мүмкін [26]. Қырғыз қыздары бас орамалды бұрай отырып, бет-әлпетсіз қуыршақтар – «Чунурок куйчак» жасайды [27]. Өзбек қыздары

куыршақты жасау үшін қиылыстырыла байланған екі таяқшаны пайдаланып, «Кугирчок ясали» ойынын ойнайды. Осылайша қыздар куыршақ отбасыларын құрады [28].

Ұлы Петр атындағы Антропология және этнография мұражайының (МАЭ РГА, Кунсткамера), Ресей этнографиялық музейінің (РЭМ) және Қазақстан Республикасының орталық мемлекеттік музейінің (ҚР ОММ) топтамаларында сақтаулы ойын түріндегі қазақ куыршағының үш түрі белгілі, яғни күлден, шиден және шыбықтардан жасалған қаңқалы негіздегі куыршақтар. Куыршақтарды Қазақстанның түрлі облыстарындағы этнографтар мен жеке тұлғалар жинаған.

Технологиялық тұрғыдан алғанда, қаңқалық негізі бар куыршақ келесідей жасалған: қиылыстырыла байланған шыбықтарға ақ матадан (немесе матаның басқа түстерінен) тігілген және мақта жүнімен толтырылған бас бекітілген. Куыршақтардың маңызды ерекшелігі – бет-әлпеттің болмауы. Куыршақтарға жіптерден немесе жылқы жалынан шаш жасалған, киімдеріне «шынайыға» ұқсас «зергерлік бұйымдар» бекітілген. Куыршақтарға арналған киім мен бас киім дәстүрлі костюмге сәйкес келеді, куыршақтардың жынысы мен белгілі бір жас санаты оңай анықталады. Кунсткамераның топтамасында күйеу куыршақ (№1287-102), әйел куыршақ (№ 1749-13), бойжеткен куыршақ (№ 1749-11), қыз куыршақ (№1287-74) т.б. сақталған. Мақала авторлары қор зерттеулерін жүргізген Ресей этнографиялық мұражайында (РЕМ) безендірілген жүздері, өрілген немесе боялған көздері, еріндері мен мұрындары бар үлгілер бар (2-сурет).

2-сурет. Қазақ куыршағы, XIX ғасырдың аяғы, Павлодар уезі.

РЭМ жинағы. Ж.Н. Шайгөзова фотосуреті.

Өкінішке орай, біз күл куыршағының үлгілерін таба алмадық, ақпарат берушілердің мәліметтері бойынша (Айжан Бекқұлова 1954 ж.т., Мәдениет Нұрланова 1951 ж. т.), күл куыршағы туралы салттық және қасиетті түпнегіз ретіндегі күлмен семантикалық байланысты түсінігі болған. Мұндай куыршаққа көшу кезінде аздап ошақтан алынған күлді салып, бірге ала кеткен, яғни туған ошақтың күлін сақтап, әлі игерілмеген бейтаныс мекенге апарған. Сондай-ақ, халық арасында *ши куыршақ* деп аталатын шиден жасалған куыршақтың түрі туралы ақпарат жоқ. Ресей мұражайларындағы қорды зерттеу барысында ши сабағына оралған бірнеше куыршақ табылды. Олардың құрылымы өте қарапайым құрақтардан жасалған, жалпы алғанда бір қарағанда танылатын антропоморфты формасы бар. Олардың ұзындығы 20-25 см аралығында өзгеріп тұрады. Ши сабағы ойыншықты әртүрлі бағытта бұрауға мүмкіндік береді.

Жалпы, шүберек куыршақтарды ересектер де, балалар да әртүрлі материалдардың қиындыларынан (негізінен мақта-мата) жасаған. Кішкентай қыздар үшін куыршақтарды алдымен әжелері, аналары немесе үлкен апалары жасаған, содан кейін балалар үй қолөнері саласындағы алғашқы дағдыларды игере отырып, оларды өздері жасаған.

Дәлірек айтқанда, балалар ойыны, біріншіден – іс жүзінде ересек өмірдің (бұл ғана емес) барлық тұрмыстық көріністерін құрастыру, оны қиялдағы шынайылықта «қайталау». Бұл туралы Р.Карутц былай деп жазады: Ақыл-ой сабақтары мен шаруашылық бойынша физикалық жұмыс баланың бүкіл күнін толтырмайды; оның жалқаулық, ұйқы мен ойындарға берілуіне әлі жеткілікті уақыт бар және осы триода олар ересек қырғыз (қазақ) рөліне лайықты дайындық табады. Ойындарда, мұнда, барлық жерде сияқты, олар уақыт өте келе одан не талап ететінін үйренеді, қыздар қуыршақтарына киім тігіп, киіндіреді, ұлдар жылқыларды ояды. Сонымен қатар, қыздар жануарларды шүберектен немесе сүйектен жасайды: соңғылары, әсіресе, күлкілі: шүберекке оралған астыңғы жақтар түйелерді, тіпті ер-тоқым, тізгінмен бейнелейді; олармен бірге олар «ауылдың қоныс аударуын» ойнайды, жүктер артады, оны түсіреді т.б. Жылқыларды жергілікті жұмсақ әктастан немесе ағаштан ояды, көбінесе аяқтары қозғалмалы болады. Бір тілім шүберек бұл жерде ер-тоқымды бейнелейді [14, 86 - б.].

Балалар ойындарындағы ересек өмірдің осындай сюжеттік «қайталануын» мамандар балалар ойыншықтары ретінде саналатын тұрмыстық заттар миниатюралық нұсқаларының археологиялық және этнографиялық олжалар құрамында табылуымен түсіндіреді. Мысалы, Оңтүстік Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану мұражайында сақтаулы тұрған керамикалық бесік (ұзындығы 6-7 см-ден аспайтын) Отырар қалажұртын қазу кезінде табылған. Ортағасырлық Талғар қалажұртындағы қазба жұмыстары кезінде жануарлар фигураларының фрагменттері түріндегі балалар ойыншықтары, сондай-ақ әртүрлі ыдыстардың шағын көшірмелері табылған. Балалар ойыншықтарының жеткілікті жиынтығы мен үлкен заттар шағын көшірмелері (толық қуыршақ шаруашылығы) МАЭ мұражайларында (Кунсткамера және РЭМ) сақтаулы, атап айтқанда: қуыршақ бесіктері, киіз үйлер және оның конструкциялық бөлшектері, кішкентай киіз және кестеленген кілемдер, әртүрлі сырылған көрпелер т.б.

Қарапайым қоғамдарда-ақ балалар өз ойындарында ересектердің құрал-сайман, қару-жарак және басқа заттармен жасаған әрекеттерін үнемі еліктеп, қайталаған. Ересектер жүріс-тұрысының үлгісіне тікелей негізделген ойын түріндегі осы тәжірибе нәтижесінде бала біртіндеп өмірге қажетті дағдыларды игерді. Көсем, қолбасшыларды, үй шаруашылығын, ана мен қызды ойнаған кезде «әр бала ер адам өмірі үшін білу керек нәрсенің бәрін білді, әр қыз бала өз өмірі үшін қажет: экономикалық дағдылар, әдет-ғұрыптар мен мифтер, міндеттер мен құқықтарды біліп өсті», - деп атап өтті Дж. Брунер [29, 380 - б.].

Ойыншық жиынтықтарына балалар, яғни қыздар мен ұлдар, бойжеткендер мен бозбала, жігіттер, әйелдер мен ерлерді, сондай-ақ жануарларды бейнелейтін қуыршақтар кіреді. Бұл, біздің ойымызша, рөлдік ойындарда дәстүрлі көшпелі қоғам өмірінің түрлі аспектілерін жаңғыртуға мүмкіндік берді. Авторлар И.В. Стасевичтің пікірімен келіседі: «Шамасы, ойын мәні отбасының қарапайым өмірінен көріністерді ойнаудан тұрды. Бұл жағдайда қуыршақтармен ойнау арқылы қыздар өмірдің әлеуметтік құрылымы негізгі ережелерімен, дәстүрлі қоғамның жыныстық және жас ерекшеліктеріне қарай бөліну принциптерімен, дәстүрлі этикет нормаларымен танысты, киім жасау мен безендіруде машықтанды» [15, 167 - б.].

Қуыршақтармен ойнау қыздарда шамамен 3 жастан басталды, 5-6 жасында қыз бала үй шаруашылығына тартылып, өзінен кейінгі кіші інілері мен сіңлілерін қарап, ойнатуға міндеттеле бастады. Қыздарға қуыршақтарды тек күндіз ойнауға рұқсат етілді. Кешкі уақытта қуыршаққа әлдебір жын-перілер еніп кетеді деген сенім болған. Шамамен 10-11 жасқа дейін қыздар рөлдік ойындарда қуыршақтармен ойнау барысында алған біліктері мен дағдыларын «сынап көрген». Ал, 13 жастан бастап қыздарды тұрмысқа шығуға дайын деп санаған, бұған «он үште – отау иесі» деген қазақ халық мақалы дәлел бола алады, яғни олар шаруашылық жүргізу, үй кәсіпшілігі бұйымдарын жасаудың және т. б. даналығын толық меңгерген. Қуыршақпен ойнау барысында алған дағдылары жаңа ересек өмірде толығымен іске асырылған [9]. Өмір нормалары біртіндеп, ересектермен бірлескен іс-әрекетте дамыды. Бәлкім, он үш жасқа дейін, яғни ересек өмірге көшудің басында қуыршақпен жеке ойын тоқтаған шығар. О.А. Кравченко атап өткендей, қажетті қасиеттерді тәрбиелеу шартты түрде «үміттерді қалыптастыру» деп аталатын педагогикалық әдіс арқылы жүзеге асырылды. Оның мәні «дәстүрлі қоғамдастықтың әлеуметтік матрицасын сәтті шығаруға мүмкіндік беретін» бала мінез-құлқы мен қабілетінің «қажетсіз» белгілерін алып тастап, елеуі болды [30, 88 - б.].

Нәтижелері

Осылайша, мақала авторлары отандық этнопедагогикаға соңғы жылдары этнограф ғалымдар, лингвистер, психологтар, педагогтардың күш-жігерімен басталған этникалық мәдениетке, тарихи өмір салт-дәстүрлеріне, этностың өмірімен танысу тәсілдерін іздеуді жалғастыруы керек деп санайды. Олардың бірін біз көркемдік білім беру саласында көреміз, мұнда қуыршақтарды дәстүрлі форматта жасаудың технологиялық тізбегінен басқа (қабылдау, талдау және реакция, сонымен қатар құру және орындау) осы құбылысты тарихи және мәдени түсінуге баса назар аудару қажет. Дәстүрлі қуыршақ жасау және пайдалану дәстүрін қайта жаңғырту үшін авторлар оларды дайындау тәсілін қайта құру туралы (РЭМ және Кунсткамера қорларын зерттеу кезінде жасалған далалық жазбалар негізінде) шешім қабылдады. Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Көркем еңбек, графика және жобалау» мамандығы студенттері тарапынан Ж.Н. Шайгөзованың жетекшілігімен 3,4,5,6 - суреттерде ұсынылған дәстүрлі қуыршақтық дайындау процесі жаңғыртылды.

Қуыршақ жасау технологиясы кейіннен жалпы білім беретін мектепте және қосымша көркемдік білім беру жүйесінде (мектеп үйірмесі) нақты педагогикалық практика жағдайында сыналды.

3-4-сурет. Қуыршақ жасау процесі

5, 6-сурет. Қуыршақтардың дайын үлгілері

Қорытынды

Жалпы, ойыншықтар кез келген дәстүрлі мәдениеттің маңызды элементі болып табылады. Ойыншықтарда (әсіресе қуыршақта) материалдық және рухани ұлттық дәстүрлердің нәзік өзгешеліктері көрініс табады.

Қуыршақтар ғасырлар бойы адамның қиялын және ақыл-ойын баурап келген. Олар адамзатқа белгілі әртүрлі қолда бар материалдардан жасалды: сүйектер, ағаш, саз, мата қиындылары т.б. және адамзат жаратылысынан бері онымен ойнау арқылы бала өзін-өзі танумен ғана емес, сонымен бірге ғаламмен, қоғаммен байланысын түсінді, сонымен қатар қоршаған әлеммен өзара әрекеттесуді үйренді. Осылайша, дәстүрлі мәдениетте қыз баланы тәрбиелеу бастапқыда отбасылық құндылықтарды басымырақ беруге бағытталған. Ананың басты міндеті қызын алдағы отбасылық өмірге дайындау болды, бұл үрдіске барлық үлкен әжелері, апалары, жеңгелері қатысты. Тәрбие беру үрдісінде қуыршақ маңызды рөл атқарды (қуыршақтардың киім-кешегін қоса алғандағы жалпы қуыршақ шаруашылығы). Қуыршақтармен және кіші іні-сіңлілерімен ойнау барысында қыз бала болашақ әйел, үй бикесі және анасы ретінде болашақ рөлінің әртүрлі аспектілерін меңгерді.

Бұл қуыршақты тек когнитивті және оқыту элементі ретінде ғана емес, сонымен қатар Ұлы Ана архетипін сақтаушы, Ұлы шеше, яғни ұрпақтарға, отбасы мен жалпы қоғамдастыққа деген әйел қамқорлығының бастапқы мәні ретінде қабылдауға мүмкіндік береді.

Қуыршақтың рөлі баланың жеке тұлға ретінде қалыптасу процесінде ғана емес, сонымен бірге адамға әлеуметтік болмыс ретінде қарым-қатынас жасауда филогенез процесінде де айқын көрінеді. Бұл қоғамдық пікірді қалыптастыруға бағытталған әртүрлі акцияларда қуыршақтарды пайдалана отырып, сондай-ақ жеке және топтық көзқарастар мен нанымдарды қолдана отырып сән, стиль, мінез-құлық нормалары ұғымдарында көрініс табады. Антропоморфты бейнелерді (қуыршақтар, тұлыптар, мүсіндер, манекендер) әртүрлі қоғамдық тәжірибелерде қолдану сананы манипуляциялауға, ескіргендерін жоюға және жаңа, өзекті бейнелер мен мінез-құлық стереотиптерін жасауға мүмкіндік береді [3].

Профессор Рейналдо Перес Ловелле қазіргі жасөспірімдердің агрессивті және аффективті мінез-құлқы бұқаралық ақпарат құралдары мен компьютерлік ойындармен берілетін құндылықтарға байланысты екенін атап өтті. Егер ата-аналар балаларға жалпы қабылданған нормаларды бермесе, балалар оларды басқа көзден алады. Бүгінгі таңда балалар үшін ең маңызды балама көздер – компьютерлік ойындар, шоу-бизнес және теледидар болып тұр. Ата-аналар әлемінің құндылықтары балалар үшін кино және компьютерлік ойындар әлемі құндылықтарынан гөрі маңызды емес болуда. Ата-аналар дәстүрлі мораль аясында балаларды тәрбиелеуді тоқтатты. Алайда, компьютерлік ойындар мен бұқаралық ақпарат құралдары уағыздайтын құндылықтар жасанды болып табылады, өйткені олар тек компьютерлік ойындар режиссерлері мен сценаристерінің қиялында ғана бар және осы құндылықтарға сәйкес тек ойындар мен фильмдер кейіпкерлері шешім қабылдайды [31].

Қорытындылай келе, зерттеу контекстінде бірнеше ұстанымды атап өткіміз келеді. Қазіргі білім беру жағдайында дәстүрлі ойын ең алдымен ұлттық мәдениет бастауымен танысудың маңызды құралы ретінде қарастырылады.

Дәстүрлі ойын В.О. Ключевскийдің [32] бейнелі анықтауы бойынша, қазіргі ұрпаққа «мәдени тұрғыдан өткеннің қорытындысын» рефлексивті түрде танытатын артықшылығы бар.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Салаева А.К. (2016) Театр кукол как пространственно-временной вид искусства//Интерактивная наука. - №1. - С. 19–22.
2. Лотман Ю.М. (1992) Куклы в системе культуры. Лотман Ю.М. Избранные статьи: в 3-х томах. - Таллинн: Александра, Т. 1. - С. 377-380.
3. Шиповская Л.П., Шелаева М.И. (2013) Театр кукол - разновидность анимационного и пространственно-временного искусства// Сервис plus. - №1. – С. 27–38.
4. Мишина М.А. (2009) Кукла как предмет культуры: к постановке проблемы//Вестник СПбГУ. Язык и литература. - №4. - С. 109–115.

5. Погодина С.И. (2012) Сад расходящихся кукол: ритуальные практики современной культуры Латвии// Лабиринт. - № 4. - С. 80–95.
6. Bula D. (2011) Mūsdienų folkloristika. Paradigmas maiņa. - Rīga: Zinātne (Folkloristikas bibliotēka). – 318 p.
7. Морозов И.А. (2011) Феномен куклы в традиционной и современной культуре (Кросс-культурное исследование идеологии антропоморфизма). - М.: «Индрик». - 352 с.
8. Немзорова И.Д. (2011) Педагогическая ценность русской народной обрядовой игрушки//Муниципальное образование. - № 4. - С. 46–49.
9. Voldina T. V. (2018) Game as an element of traditional culture of the Ob Ugrians (outdoor games with pebbles and sticks: comparative analysis)//Vestnik ugrovedenia = Bulletin of Ugric Studies. 8(3): 503–524.
10. Weisgram, E. S., & Dinella, L. M. (Eds.). (2018) *Gender Typing of Children's Toys: How Early Play Experiences Impact Development*. American Psychological Association. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv18phh3d>
11. Luchoro-Parrilla Rafael, Lavega-Burgués Pere, Damian-Silva Sabrine, Prat Queralt, Sáez de Ocáriz Unai, Ormo-Ribes Enric, Pic Miguel (2021) *Traditional Games as Cultural Heritage: The Case of Canary Islands (Spain) From an Ethnomotor Perspective*. Frontiers in Psychology. <https://www.frontiersin.org/article/10.3389/fpsyg.2021.586238>. DOI=10.3389/fpsyg.2021.586238
12. Öznur Şevket and Sadrazam Ejdan (2019) The place of Cyprus traditional child games in contemporary education//SHS Web of Conferences 66, ERPA 2019 <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196601026>
13. Потанин Г.Н. (1883) Очерки Северо-западной Монголии. Вып. 3-4. Материалы этнографические. - Санкт-Петербург: тип. В. Киршбаума. - 1026 с.
14. Карутц Р. (1903) Среди киргизов и туркмен на Мангышлаке. – Санкт-Петербург: Издание А.Ф. Девриена. - 267 с.
15. Стасевич И.В. (2007) Игровое воспитание и обучение детей в традиционной культуре казахов//Лавровский сборник. Материалы Среднеазиатско-Кавказских исследований 2006-2007 гг. – Санкт-Петербург. - С. 166-171.
16. Стасевич И.В. (2008) Девочка, девушка, женщина в традиционном обществе казахов. Специфика воспитания и место в социальной структуре//Рахмат-наме: Сборник статей к 70-летию Р. Р. Рахимова. – С. 318 – 337.
17. Нурпеис М.Е. (2012) Художественная кукла Казахстана: традиции и современное состояние: дисс...магистра искусствovedения: 6D041700 – Декоративное искусство/Казахская национальная академия им. Т. Жургенова. – Алматы. – 183 с.
18. Сейдембек А. (2011) Мир казахов. Этнокультурологическое осмысление. – Астана: Фолиант. – 560 с.
19. Тохтабаева Ш.Ж. (2017) Этикетные нормы казахов. Часть 2. Семья и социум. – 170 с.
20. Черняков С.С. (1960) Восточный Казахстан в эпоху бронзы. М.-Л.: Издательство Академии наук СССР. – 285 с.
21. Грязнов М.П. (1962) Антропоморфная фигурка бронзового века с реки Оби//Сообщения Государственного Эрмитажа. Выпуск XXII. – С. 26-27
22. Шиповская Л.П., Шелаева М.И. (2012) Кукла как неотъемлемая часть эстетической культуры, человеческих традиций и человеческого опыта//Сервис plus. – №4. – С. 27–33.
23. Черная А.В. (2014) Игры девочек с куклами и кукольными домиками в разных культурах//Развитие личности. - № 3. - С. 121–142.
24. Хомич Л. В. (1988) Обычаи и обряды, связанные с детьми, у ненцев//Традиционное воспитание детей у народов Сибири. - Л.: Наука. - С. 3-85.
25. Дьяченко В.И. (1988) Воспитание детей у якутов//Традиционное воспитание детей у народов Сибири. - Л.: Наука. - С. 198-215.
26. Кустова Ю.Г. (2000) Ребенок и детство в традиционной культуре хакасов. - СПб.: Петербургское востоковедение, 2000. – 160 с.
27. Панкова Т.В. (2002) Психолого-педагогические основы сравнительной педагогики. - Бишкек, 2002. – 156 с.
28. Нарбашева М.А. (1993) Психологический анализ развивающих функций народных игр (на материале игр дошкольников в камешки): автореф. дис. ... канд. пси- хол. наук. - М. – 26 с.
29. Брунер Дж. (1977) За пределами непосредственной информации /Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1977. – 413 с.
30. Кравченко О. А. (2007) Этносоциопедагогика казымских хантов. - СПб.: ООО «Мирал». -160 с.
31. Рыбьянов М. (2002) Беседа с Р.П. Ловелле. Виртуальное убийство провоцирует реальное//Известия. – 26 июля.
32. Ключевский В.О.: воспоминания и исследования (2007)/ отв. ред. А.В. Малинов. СПб.: Изд-во Политехнического университета. – 265 с.

References

1. Salaeva A.K. (2016) Teatr kukol kak prostranstvenno-vremennoj vid iskusstva [Puppet theater as a space-time art form]//*Interaktivnaya nauka*. - №1. - S. 19–22. [In Russ]
2. Lotman YU.M. (1992) Kukly v sisteme kul'tury [Dolls in the culture system]. Lotman YU.M. Izbrannye stat'i: v 3-tomah. - Tallinn: Aleksandra, T. 1. - S. 377–380. [In Russ]
3. SHipovskaya L.P., SHelaeva M.I. (2013) Teatr kukol - raznovidnost' animacionnogo i prostranstvenno-vremennogo iskusstva [Puppet theater is a kind of animation and space-time art]// *Servis plus*. - №1. – S. 27–38. [In Russ]
4. Mishina M.A. (2009) Kukla kak predmet kul'tury: k postanovke problemy [The doll as a cultural object: towards the formulation of the problem]//*Vestnik SPbGU. YAzyk i literatura*. - №4. - S. 109–115. [In Russ]
5. Pogodina S.I. (2012) Sad raskhodyashchihsya kukol: ritual'nye praktiki sovremennoj kul'tury Latvii [The Garden of Divergent Dolls: ritual practices of modern culture in Latvia] // *Labirint*. - № 4. - S. 80–95. [In Russ]
6. Bula D. (2011) Mūdienu folkloristika. Paradigmas maiņa. - Rīga: Zinātne (Folkloristikas bibliotēka). – 318 p.
7. Morozov I.A. (2011) Fenomen kukly v tradicionnoj i sovremennoj kul'ture (Kross-kul'turnoe issledovanie ideologii antropomorfizma) [The doll phenomenon in traditional and Modern culture (Cross-cultural study of the ideology of anthropomorphism)]. - M.: «Indrik». - 352 s.
8. Nemzorova I.D. (2011) Pedagogicheskaya cennost' russkoj narodnoj obryadovoj igrushki//*Municipal'noe obrazovanie* [Pedagogical value of the Russian folk ritual toy]. - № 4. - S. 46–49.
9. Voldina T. V. (2018) Game as an element of traditional culture of the Ob Ugrians (outdoor games with pebbles and sticks: comparative analysis)//*Vestnik ugrovedenia = Bulletin of Ugric Studies*. 8(3): 503–524.
10. Weisgram, E. S., & Dinella, L. M. (Eds.). (2018) Gender Typing of Children's Toys: How Early Play Experiences Impact Development. American Psychological Association. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv18phh3d>
11. Luchoro-Parrilla Rafael, Lavega-Burgués Pere, Damian-Silva Sabrine, Prat Queralt, Sáez de Ocáriz Unai, Ormo-Ribes Enric, Pic Miguel (2021) Traditional Games as Cultural Heritage: The Case of Canary Islands (Spain) From an Ethnomotor Perspective. *Frontiers in Psychology*. <https://www.frontiersin.org/article/10.3389/fpsyg.2021.586238>. DOI=10.3389/fpsyg.2021.586238
12. Öznur Şevket and Sadrazam Ejdan (2019) The place of Cyprus traditional child games in contemporary education//*SHS Web of Conferences* 66, ERPA 2019 <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196601026>
13. Potanin G.N. (1883) Ocherki Severo-zapadnoj Mongolii [Essays of North-Western Mongolia]. Vyp. 3-4. Materialy etnograficheskie. - Sankt-Peterburg: tip. V. Kirshbauma. - 1026 s. [In Russ]
14. Karutic R. (1903) Sredi kirgizov i turkmen na Mangyshlake [Among Kyrgyz and Turkmens on Mangyshlak]. – Sankt-Peterburg: Izdanie A.F. Devriena. - 267 s. [In Russ]
15. Stasevich I.V. (2007) Igrovoe vospitanie i obuchenie detej v tradicionnoj kul'ture kazahov [Game education and training of children in the traditional culture of the Kazakhs]//*Lavrovskij sbornik. Materialy Sredneaziatsko-Kavkazskih issledovanij 2006-2007 gg.* – Sankt-Peterburg. - S. 166–171. [In Russ]
16. Stasevich I.V. (2008) Devochka, devushka, zhenshchina v tradicionnom obshchestve kazahov. Specifika vospitaniya i mesto v social'noj strukture [A girl, a girl, a woman in the traditional Kazakh society. The specifics of education and its place in the social structure]//*Rahmat-name: Sbornik statej k 70-letiyu R. R. Rahimova*. – S. 318 – 337. [In Russ]
17. Nurpeis M.E. (2012) Hudozhestvennaya kukla Kazahstana: tradicii i sovremennoe sostoyanie: diss...magistra iskusstvovedeniya [Artistic doll of Kazakhstan: traditions and modern state]: 6D041700 – Dekorativnoe iskusstvo/Kazahskaya nacional'naya akademiya im. T. ZHurganova. – Almaty. – 183 s. [In Russ]
18. Sejdembek A. (2011) Mir kazahov. Etnokul'turologicheskoe osmyslenie [The world of Kazakhs. Ethno-cultural understanding]. – Astana: Foliant. – 560 s. [In Russ]
19. Tohtabaeva SH.ZH. (2017) Etiketnye normy kazahov [Etiquette norms of Kazakhs]. *CHast' 2. Sem'ya i socium*. – 170 s. [In Russ]
20. Chernyakov S.S. (1960) Vostochnyj Kazahstan v epohu bronzy [East Kazakhstan in the Bronze Age]. M.-L.: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR. – 285 s. [In Russ]
21. Gryaznov M.P. (1962) Antropomorfnyaya figurka bronzovogo veka s reki Obi [Anthropomorphic Bronze Age figurine from the Ob River]//*Soobshcheniya Gosudarstvennogo Ermitazha. Vypusk HKHII*. – S. 26–27 [In Russ]
22. SHipovskaya L.P., SHelaeva M.I. (2012) Kukla kak neot'emlemaya chast' esteticheskoy kul'tury, chelovecheskih tradicij i chelovecheskogo opyta [Doll as an integral part of aesthetic culture, human traditions and human experience]//*Servis plus*. – №4. – S. 27–33. [In Russ]
23. CHernaya A.V. (2014) Igry devochek s kuklami i kukol'nymi domikami v raznyh kul'turah [Girls' games with dolls and dollhouses in different cultures]//*Razvitie lichnosti*. - № 3. - S. 121–142. [In Russ]

24. Homich L. V. (1988) Obychai i obryady, svyazannye s det'mi, u nencev [Customs and rituals related to children among the Nenets]//Tradicionnoe vospitanie detej u narodov Sibiri. - L.: Nauka. - S. 3-85. [In Russ]
25. D'yachenko V.I. (1988) Vospitanie detej u yakutov [Raising children among the Yakuts]//Tradicionnoe vospitanie detej u narodov Sibiri. - L.: Nauka. - S. 198-215. [In Russ]
26. Kustova YU.G. (2000) Rebenok i detstvo v tradicionnoj kul'ture hakasov [Child and childhood in the traditional Khakas culture]. - SPb.: Peterburgskoe vostokovedenie, 2000. – 160 s. [In Russ]
27. Pankova T.V. (2002) Psihologo-pedagogicheskie osnovy sravnitel'noj pedagogiki [Psychological and pedagogical foundations of comparative pedagogy]. - Bishkek, 2002. – 156 s. [In Russ]
28. Narbasheva M.A. (1993) Psihologicheskij analiz razvivayushchih funkcij narodnyh igr (na materiale igr doskol'nikov v kameshki) [Psychological analysis of the developing functions of folk games (based on the material of preschool children's games in pebbles)]: avtoref. dis. ... kand. psi- hol. nauk. - M. – 26 s. [In Russ]
29. Bruner Dzh. (1977) Za predelami neposredstvennoj informacii [Beyond the immediate information]/Per. s angl. - M.: Progress, 1977. – 413 s. [In Russ]
30. Kravchenko O. A. (2007) Etnosociopedagogika kazymskih hantov [Ethnosociopedagogy of the Kazym Khants]. - SPb.: ООО «Miral». -160 s. [In Russ]
31. Ryb'yanov M. (2002) Beseda s R.P. Lovelle. Virtual'noe ubijstvo provociruet real'noe [A conversation with R.P. Lovelle. Virtual murder provokes real]//Izvestiya. – 26 iyulya. [In Russ]
32. Klyuchevskij V.O.: vospominaniya i issledovaniya (2007) [Klyuchevsky V.O.: memories and research]/ otv. red. A.V. Malinov. SPb.: Izd-vo Politekhničeskogo universiteta. – 265 s. [In Russ]

Феномен куклы в игровом и образовательном аспектах

Ж.Н. Шайгозова^{1*}, Р.М. Музафаров²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан,

²Национальный комитет по охране нематериального культурного наследия Республики Казахстан,
г. Алматы, Казахстан
e-mail*: zanna_73@mail.ru

Традиционная кукла – куыршақ, балансируя между обрядовой и игровой практикой всегда была прерогативой института женской субкультуры. Начиная, с малолетства трансформируясь она сопровождала свою хозяйку в непосредственной и опосредованной форме вплоть до самой старости. Было бы ошибочным считать сугубо детским объектом эту миниатюрную, многоликую и многогранную модель человека. В простой игрушке таится великая загадка: она является частью общечеловеческой культуры, одновременно сохраняя в своем образе черты создающего его народа. У большинства народов мира в традиционную куклу вкладывается глубокий социальный смысл, составляющий главную ценность народной игрушки. Безусловно, что ценности мира родителей должны быть естественной частью мира детей. Этнопедагогике следует продолжить поиск способов приобщения к этнической культуре, историческим традициям жизни, быта этноса, начатый в последние годы усилиями учёных-этнографов, лингвистов, психологов, педагогов. В данном случае на примере игры с куыршақ.

Статья подготовлена в рамках реализации проекта OR11465469 «Разработка академического издания «История Казахстана с древнейших времен до наших дней» в VII томах при финансовой поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Ключевые слова: кукла, культура, традиция, современность, игра, образование

The doll phenomenon in gaming and educational aspects

Zh. Shaigozova^{1*}, R. Muzafarov²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan,

²Deputy Chairman, the Kazakhstan National Committee for the Protection of the Intangible Cultural Heritage,
Almaty, Kazakhstan
e-mail*: zanna_73@mail.ru

Traditional doll – «kuirshak», which balancing between ritual and game has always been the prerogative of female subculture. Since childhood it was transformed and followed its owner in direct and indirect form up to the old age. It would be a mistake to consider this miniature, multifaceted and multidimensional model of a human being as purely childish object. The simple toy has a big mystery: a part of universal culture while preserving the features of the people who created it. Many nations the traditional doll has a deep social meaning, the main value of folk toys. The values of the parents' world should undoubtedly be a natural part of the children's world. Ethno-pedagogy should continue the search for ways to introduce the ethnic culture, historical traditions of life and everyday life of the ethnic

group, which has been started in recent years through the efforts of ethnographers, linguists, psychologists and educators. In this case, the game with kuirshak is an example.

This article was prepared within the project OR11465469 “Academic publication “History of Kazakhstan from ancient times up to now”, 7 volumes”, financed by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: doll, culture, tradition, modernity, game, education

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Шайгозова Жанерке Наурызбайқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (050002, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Достық даңғ., 13-үй), zanna_73@mail.ru, ORCID.ID: [0000-0001-8167-7598](https://orcid.org/0000-0001-8167-7598)

Музафаров Рустам Рахимович – ЮНЕСКО және ИСЕСКО істері жөніндегі ҚР Ұлттық комиссиясы жанындағы Материалдық емес мәдени мұраны қорғау жөніндегі ұлттық комитет төрағасының орынбасары, rust.muzaf@gmail.com

ORCID.ID: [0000-0003-4892-4168](https://orcid.org/0000-0003-4892-4168)

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Шайгозова Жанерке Наурызбаевна, ассоциированный профессор кафедры художественного образования, Казахский национальный педагогический университет имени Абая (050002, Республика Казахстан, г. Алматы, пр. Достык, д. 13), кандидат педагогических наук, zanna_73@mail.ru, ORCID.ID: [0000-0001-8167-7598](https://orcid.org/0000-0001-8167-7598)

Музафаров Рустам Рахимович – заместитель председателя Национального комитета по охране нематериального культурного наследия при Национальной комиссии РК по делам ЮНЕСКО и ИСЕСКО, rust.muzaf@gmail.com, ORCID.ID: [0000-0003-4892-4168](https://orcid.org/0000-0003-4892-4168)

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Shaigozova Zhanerke Nauryzbaevna, Associate Professor of the Department of Art Education, Abai Kazakh National Pedagogical University (050002, Republic of Kazakhstan, Almaty, Dostyk Av., 13), Candidate of Pedagogical Science, zanna_73@mail.ru, ORCID.ID: [0000-0001-8167-7598](https://orcid.org/0000-0001-8167-7598)

Muzafarov Rustam R. - Deputy Chairman National Committee on Intangible Cultural Heritage of the National Committee of the Republic of Kazakhstan for UNESCO and ISESCO, rust.muzaf@gmail.com, ORCID.ID: [0000-0003-4892-4168](https://orcid.org/0000-0003-4892-4168)

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Received 19.04.2022

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted 15.06.2022